

Літературна Одеса - простір толерантності

Місто Одеса з часів свого заснування має характерну особливість - надання широких можливостей для розвитку літературного таланту представникам різних народів, зокрема російського, українського, єврейського, польського, болгарського тощо. З життям та творчістю літераторів пов'язано багато історичних місць та пам'яток Одеси. Імена багатьох діячів літератури згодом увічнені в назвах вулиць і площ міста. Враховуючи той факт, що популярність літераторів різних національностей, що творили в Одесі, не згасає й донині - їх літературна діяльність у межах локального територіального простору має значний виховний потенціал у підтримці полінаціональних традицій та міжетнічної толерантності.

Першим російським літератором, що побував у новоствореному місті був **І. Долгоруков**. Відомий російський поет здійснив 1810 р. екзотичну для тих часів подорож - він мандрував по узбережжю Чорного моря, дивився на нові міста, які будувалися на землях, щойно відвойованих у турків. Всі свої спостереження І. Долгоруков детально виклав у книзі «Славны бубны за горами, или Путешествие мое кое-куда 1810 года», де ділився з читачем всім тим, що його вразило і здивувало в Одесі. Влітку 1818 р. в Одесі побував також відомий російський поет **К. Батюшков**, який із захопленням описував наше місто в листах: «...берега Чорного моря

Літературне життя Одеси класичного періоду (XIX - поч. XX ст.) передусім

Literary Odessa - is a Space of Tolerance

¹ From the times of founding ' Odessa has its special feature - wide possibilities for the development of literary talent of the representatives of different nationalities particularly Russian, Ukrainian, Jewish, Poland, Bulgarian and so on. A lot of historical places at Odessa are connected with live and art activities of literary men. The names of streets and squires at Odessa. Considering the fact that popularity of the literary men of different nationalities which worked at Odessa is still impressive their literary activities at the local territorial space has an educational potential at the support of multinational traditions and ethnic tolerance.

- берега, исполненные воспоминаний и где каждый шаг важен для любителя истории и отечества».

пов'язано з літературною діяльністю російського поета **О. Пушкіна**, який відігравав велику роль у розвитку культури тоді ще молодого приморського міста. Недаремно вдячні одесити на власні кошти 1889 р. спорудили пам'ятник поету на улюбленому місці гуляння - Приморському бульварі. В Одесі О. Пушкін написав майже три глави роману у віршах «Евгения Онегина», у рядках якого описав Одесу. Завершив поеми «Бахчисарайский фонтан» і «Брати-розбійники», розпочав роботу над поемою «Цыгане» та створив більше тридцяти ліричних віршів.

До когорти російських літераторів, що перебували та творили в Одесі в першій половині XIX ст. також входять **С. Раїч**, **В. Туманський** (вірш «Одесса»), **А. Подолинський** (вірш «Одесса»), **В. Бенедиктов** (вірші «Одесса» і «Южная ночь»), **І. Бороздна**, **М. Гнедич**, **П. Морозов** («Одесса в 1830 году»), **М. Розберг** («Письмо из Одессы к ***», адресовано поету В. Теплякову), **П. Свін'їн**, **О. Шишкіна**.

Адам Міцкевич: пам'ятник та портрет в м. Одесі

ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ДОБРОСУСІДСТВА ОДЕЩИНИ

Треба відмітити, що в житті більшості з них Одеса відіграла важливе значення, тому традиційним елементом їх творчості ставало і славетне місто на узбережжі Чорного моря.

Знаменною подією для літературного життя Одеси стало перебування 1825 р. **польського поета А. Міцкевича**, який написав в Одесі близько 50 поетичних творів та розпочав роботу над поемою «Конрад Валленрод». 1843 р. в Одесі побував ще один відомий польський письменник **Ю. Крашевський**.

Літературний критик і публіцист **В. Белінський**, який 1846 р. побував в Одесі, дав високу оцінку творчості літераторів того часу і в місті.

Одесу двічі впродовж 1848-1851 рр. відвідував славетний **український письменник М. Гоголь**. Тут письменник працював над другим томом «Мертвих душ» і готував нове видання чотири-томного зібрання своїх творів. Під час його перебування в Одесі в одному з театрів поставили виставу «Ревізор», на якій був присутній автор. Одеса залишилася в пам'яті М. Гоголя містом, де проживали його добрі друзі, де йому приємно жилося і легко працювалося, про що свідчать гоголівські листи з Одеси.

Стрімкий соціально-економічний та культурний злет Одеси до рівня тогочасних європейських міст причаровував багатьох романтиків, внаслідок чого до міста на Чорному морі продовжували приїжджати відомі письменники і культурні діячі. Європейський характер Одеси відзначали відомі російські письменники **Я. Полонський**, який уклав панегірик Одесі в романі «Дешевый город» та **В. Короленко**, що в 1890-1900-х рр. часто приїздив до Одеси.

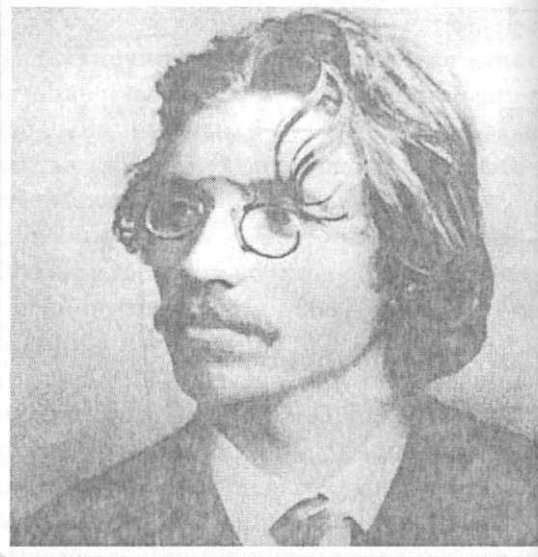
Полінаціональна толерантність у літературному житті Одеси цього часу характеризується також *появою літературних альманахів*, видання яких стало можливим завдяки підтримці діячів культури різних національностей. Так, перший з них - **«Одесский альманах на 1832 год»** - вийшов під редакцією російських письменників П. Морозова і М. Розберга. Наступний **альманах - «Подарок бедным»** побачив світ 1834 р. російською й французькою мовами. Протягом 1861 р. за підтримки українського поета і перекладача П. Ніщинського виходив літературно-комерційний **журнал грецької общини «Меркурій»**. У 1860-х рр. у газеті **«Гамелиц» (виходила на івриті)** свої

перші твори староеврейською мовою опублікували А. Гольдфаден, Ш. Абрамович, І. Линецький та інші. На задоволення культурних потреб єврейської частини населення Одеси орієнтований також був **російськомовний журнал «Рассвет»** (1860), літературний відділ якого вів прозаїк О. Рабинович. Першим одеським альманахом українською мовою стала - **«Нива»** (1885), а його наступником - **журнал «По морю и суше»** (1893-1896). Друкуючи в останньому переклади творів Б. Грінченка, П. Грабовського, М. Коцюбинського, А. Кримського, Олени Пчілки (О. Косач) та інших українських літераторів, він став справжнім популяризатором української літератури.

Літературні твори друкувалися не тільки в періодичних виданнях, а й окремими виданнями. *Переважає більшість яких, під тиском русифікаторської політики царського уряду, виходила російською мовою. Але разом з тим друкувалися книжки французькою, німецькою, італійською, грецькою, єврейською, польською, англійською мовами.* З видань українською мовою слід відзначити «Збірник творів» **Ієремії Галки** (М. Костомаров, 1875), повість **О. Стороженка** «Марко Проклятий» (1879), оповідання **І. Нечуя-Левицького** «Чортяча спокуса» (1885), поеми **Т. Шевченка** «Катерина» (1888), «Княжна» і «Москалева криниця» (1889) тощо.

Незважаючи на те, що літературний процес Одеси другої половини XIX ст. був закутий ланцюгом урядових і цензурних обмежень, місто не раз відвідували та певний час мешкали в ньому відомі літератори різних національностей. Зокрема, 1860 р. в Одесі побував **російський драматург, театральний діяч О. Островський**, п'єси якого з успіхом йшли на сцені одеських театрів. Перші кроки в літературі в Одесі робили **М. Горький** (О. Пешков) і **К. Чуковський** (М. Корнійчуков), який у низці своїх творів описував одеські події того часу.

Довгий час проживали в Одесі **класики єврейської літератури Менделе Мойхер-Сфорім (Ш. Абрамович), А. Ловенгардт, Х. Бялик і Ш. Алейхем**. Останній плідно співпрацював з газетами «Одесский листок» і «Одесские новости», а також видавав свої твори. **Менделе Мойхер-Сфорім** – основоположник нової єврейської літератури, в своїх творах майстерно змальовував життя єврейської бідноти з її маленькими людськими радощами, і в той же час, з гумором, великими щирими почуттями і гіркою втрат.

Шолом Алейхем

У 1887-1889 рр. в Одесі мешкав **патріарх болгарської літератури І. Вазов**. За час перебування в Одесі він створив один із значних романів - «Под игом».

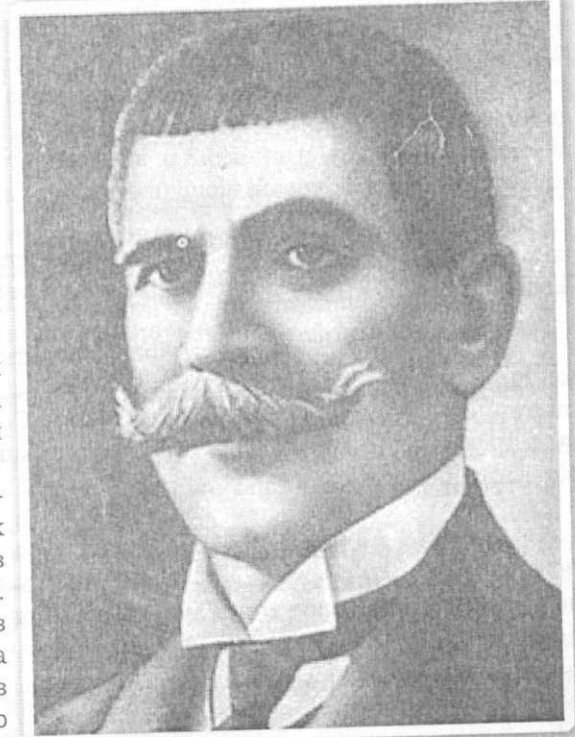
1898 р. в Одесі перебували **вірменські літератори - поет А. Ісаакян та прозаїк О. Ширванзаде (Мовсисян)**, який під враженням перебування в Одесі написав повість «Артист», працював над повістю «Меланья», романом «Вардан Айрумян».

У 90-х рр. XIX ст. в одеському юнкерському училищі навчався **латишський поет А. Пумпур (Пумпурс)**. Один з яскравих представників «народного романтизму» в цей період працював над епічною поемою «Лачплесіс».

Одеса кінця XIX - поч. XX ст. продовжувала приваблювати до себе літераторів різних національностей. Приїздили сюди з різних причин: на відпочинок, у нагальних справах, на оздоровлення, або

для того, щоб стати моряком і піти у кругосвітню подорож. Саме з такою метою приїхав до Одеси з В'ятки шістнадцятирічний **О. Грін (Гріневський)**. Приїзд до Одеси 1896 р. він відобразив в творах суто реалістичного плану – оповіданнях «По закону» (1924) і «Автобіографічної повісти» (1932).

Великий російський письменник **А. Чехов** побував в Одесі чотири рази. Вперше він приїхав в наше місто 1889 р. на запрошення акторів московського Малого театру, що на той час гастролювали в Одесі.

Іван Вазов

1902 р. прибув до Одеси родоначальник російського експресіонізму **А. Андреев**, який нарис «На півдні» присвятив місту.

Видатний російський письменник **О. Купрін** в Одесі написав багато розповідей, нарисів та свою найкращу повість про кохання - «Гранатовый браслет» (1910), яка стала символом піднесеного кохання. Драматичну колізію життя Одеси та її жителів у буремний 1905 р., рік революцій і погромів, він виклав в оповіданні «Гамбринус» (1907), головний герой якого Сашко-музикант - цілком реальна особа.

Соціально-політична спрямованість творчості була притаманна й видатним українським письменникам-класикам Л. Українці, І. Франкові, М. Коцюбинському.

Після першого перебування в Одесі 1888 р. **Л. Українка** приїздила до Одеси майже щороку. Тут жили її друзі, з якими їй було приємно спілкуватися, протягом всього життя вона берегла в серці любов до міста, де вперше побачила море, неповторна стихія якого назавжди полонила її поетичну душу. 1903 р. в одеському альманасі «З-під хмар і з долин» були опубліковані вірші поетеси «Ритм» і «Єврейські мелодії».

В Одесі пройшли роки навчання та юності **Л. Березіної**, відомої в українській літературі за псевдонімом **Дніпрова Чайка**.

У 1892-1897 рр. в Одесі працював видатний український письменник **М. Коцюбинський**. Свої враження від південного міста він описав в оповіданні «Для загального добра». Особливістю його творчого таланту було вміння передати національний колорит, побут та вірування інших народів.

Постійним співробітником одеських часописів «Жизнь Юга» і «Южніє записки» був відомий український письменник **І. Франко**, деякі твори якого й до того публікувались в одеських газетах і журналах.

Пам'ятна дошка Івана та Юрія Липи, м. Одеса, вул. Пастера, 52

Наприкінці XIX - поч. XX ст. світова культура та література сягають високого ступеню розвитку. З'являються нові модерністські тенденції та

напрямки, в літературу входять нові імена. 1903 р. розпочав в Одесі еру українського модерну **М. Вороний**, що видав перший український модерністський альманах «З-під хмар і з долин».

Модерністські гасла М. Вороного були підтримані в Одесі українським письменником **І. Липою**, який 1905 р. видав альманах «Багаття» та написав серію фантазмагорій «Казки про волю». Як видатний український поет романтичного спрямування уславився його син - **Ю. Липа**, який народився в Одесі.

Своїм народженням уславила наше місто й поетеса **А. Ахматова (Горенко)** - одна з найвидатніших світових поетів XX ст. Перші юнацькі вірші А. Ахматової, що збереглися, датовані 1904-1905 рр., місце написання - Одеса. У цей же час в Одесі вчився і працював російський письменник Б. Житков.

У місті народився, проживав і почав свою літературну діяльність **єврейський письменник і драматург В. Жаботинський**. 1901 р. в газеті «Одесские новости» з'явилися його перші талановиті фейлетони. Також в Одесі народився та провів дитинство **єврейський літератор О. Глікберг**. Тут він отримав перші життєві враження та формувався як поет-сатирик. Найбільш яскравий період його діяльності припав на 1908-1911 рр., коли він працював у знаменитому петербурзькому журналі «Сатирикон» під псевдонімом **Саша Чорний**.

Володимир Жаботинський

Одеса стала містом молодості та серйозної роботи як **журналіста К. Паустовського**, який вперше сюди приїхав у роки Першої світової війни. Тоді й відбулася зустріч з Одесою, з корінними одеситами, з їхньою неповторною мовою і гумором. Надалі це знайшло І відображення в творах письменника. На початку 20-х рр. ХХ ст. і К. Паустовський працював у одеській газеті «Моряк», де в різні роки співпрацювали **І. Бабель**, **С. Багрицький**, **Ю. Олеша**, **В. Катаєв**, з якими К. Паустовського зв'язувала велика дружба.

Часто приїжджав до Одеси й подовгу в ній мешкав російський письменник, лауреат Нобелівської премії - **І. Бунін**. Він товаришував із багатьма видатними письменниками, зокрема з О. Купріним. 1898 р. І. Бунін співпрацював із одеською газетою «Южное обозрение», де друкував свої статті і оповідання. У 1918-1920 рр. в Одесі він написав страшну повість-щоденник про громадянську війну, про нищення вікових устоїв і навалу більшовицької диктатури «Окаянные дни».

Багаті літературні традиції, що склалися впродовж ХІХ та початку ХХ ст., знайшли гідне продовження у літературному просторі Одеси 1910-20-х років, життя якого стало джерелом творчого натхнення для письменників багатьох національностей. Саме у ці часи починає формуватися уславлена, znana у всьому світі, **одеська літературна школа двадцятих років**. Вона відома як «**південноросійська**» або «**південно-західна**». *Серед молодих поетів були росіяни, українці, євреї, німці, караїми, грузини, поляки - адже у місті лунало багато мов та жили поруч люди різних національностей, що ще раз свідчить про усталені традиції добросусідства в літературному просторі Одеси.*

Літературне життя Одеси 1920-х рр. тісно пов'язане з початком творчого шляху цілої плеяди видатних письменників і поетів: **С. Багрицького**, **В. Катаєва**, **І. Ільфа**, **С. Петрова**, **І. Бабеля**, **С. Кірсанова**, **В. Інбер** тощо. Саме усім цим письменникам зобов'язана Одеса всесвітньою літературною славою в ХХ ст.

І. Бабель народився в Одесі. Він дуже багато працював над кожним реченням, доводячи його до досконалості. Характеру письменника була притаманна цікавість до людей, їх стосунків, жага все

яскраво й стисло описати. Його коротенькі «Одесские рассказы» зробили наше місто знаменитим на увесь світ. В Одесі народився й поет **С. Багрицький**. Тут пройшли його дитинство і юність. Тому багато віршів Багрицького присвячено рідному місту і морю. Роль одного з середньовічних поетів виконував **І. Ільф (Файнзільберг)**. **С. Кірсанов** народився та навчався в Одесі. Перші вірші написав у десять років. Його цікавили нові поетичні напрямки, особливо футуризм.

«Одесские рассказы» І. Бабеля

До літературного простору в Одесі цього часу входили й українці - **В. Сосюра**, **М. Куліш**, **В. Нарбут**, **І. Микитенко**, **Ф. Голодний**, **М. Пригара**, **Г. Вакар**, **І. Довгань**, **О. Сергієнко**, **С. Олійник**, **Г. Плоткін**, **С. Голованівський**, **Ю. Яновський**, **М. Семенко**, **М. Бажай**.

З ім'ям **М. Куліша** пов'язана історія драматургії в Одесі, де він створив дві п'єси - «Зона» (1925) і «Комуна в степах» (1925). Одним з лідерів «Гарту» був **І. Микитенко**, який згодом уславився як драматург, а п'єси почав писати ще в Одесі. В оповіданні «Брати» (1927) І. Микитенко змалював порт, а у повістях «Вуркагани» (1928) та «Ранок» (1933) життя безпритульних в Одесі. **Ю. Яновський** - поет, прозаїк і драматург приїхав до Одеси 1926 р. та провів тут три роки. Одесі він присвятив дві книги «Голівуд на березі Чорного моря» (1930) і «Майстер корабля» (1928). З 1925 р. в Одесі жив **М. Жук** - поет, прозаїк, казкар і драматург. Його літературними вчителями були М. Коцюбинський та І. Франко, з якими його зв'язували приятельські стосунки.

ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ДОБРОСУСІДСТВА ОДЕЩИНИ

У 1920-х рр. Одеса чарівно приваблювала літераторів, які створювали **гуртки** («Юголеф», «Потоки Октября», «Гарт», «Плауг», «Станок», «Смена»), що ставали центрами становлення та розвитку літературного життя. Серед їх членів разом з іменами відомих письменників і поетів починають виділятися молоді представники літературного цеху - **М. Дубілет, М. Гельфант, Ш. Гольденберг, О. Гольдесгейм, І. Друкер, З. Окунь, Я. Янкілевич** та інші.

Отже, у 1920-30-ті рр. літературне життя Одеси було пронизано національною толерантністю.

У перші післявоєнні десятиліття в Одесі плідно працювали літератори **В. Бершадський, Ю. Трусов, О. Уваров, В. Іванович, І. Рядченко, В. Гетьман, І. Мавроді, В. Лясковський, Г. Матійко, Н. Зорич, І. Гайдаєнко, О. Батров, Ю. Усиченко, С. Ковганюк, М. Бажан, М. Рильський, П. Тичина, С. Олійник, В. Сосюра, і А. Гроссман, Г. Миколаїва, Г. Плоткін, Ф. Ліфшиц, Є. Бандуренко, А. Недзведський, Х. Вайнерман, Г. Захаров, Г. Карев, В. Бершадський, М. Жук, Н. Лур'є, М. Степняк, Г. Колтунов** та інші, що були представниками різних національностей.

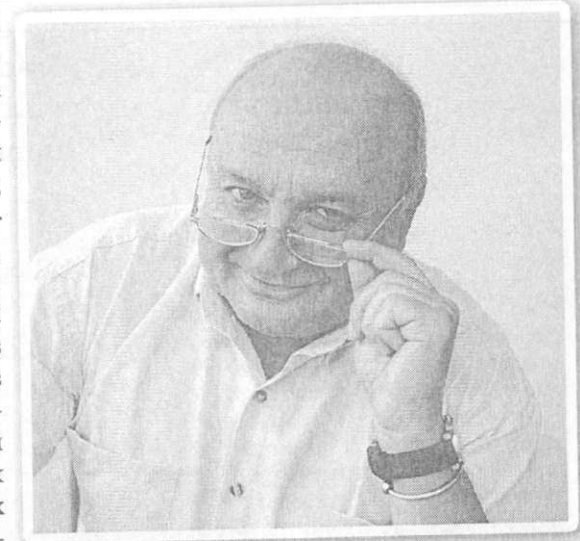
До першої річниці звільнення Одеси активом літературних діячів було підготовлено й випущено **літературно-публіцистичний альманах «Геронческая Одеса»**. У цьому ж році вийшли книги

одеських авторів **В. Бершадського** «Одеса», **Є. Бандуренка** «Мечі і струни», **О. Уварова** «Шумят платань», **Ю. Трусова** «Утро на берегу», **Г. Карєва** «Вимпел». П'єси одеських драматургів ставились на сценах театрів усієї країни. Величезним успіхом користувалися вистави за музичними п'єсами одеських авторів **А. Губермана** й **О. Шнайдера** «Дарите любимым тюльпань» і «Невесты не должны плакать».

У 1950-60-ті рр. в Одесі працювали **М. Рильський, О. Вишня, С. Олійник, С. Бондарін, Т. Тесс**. Деякі письменники працювали тут над кіносценаріями, серед яких були **В. Конєцький** і **В. Аксьонов**. Наприкінці 1960-х рр. в Одесу приїжджав поет і драматург **О. Галич**. Час, проведений в місті, зустрічі з друзями й численні враження від спілкування з одеситами згодом вилилися в баладі «Воспоминание об Одессе» і в романі «Блошиний рынок».

ЛІТЕРАТУРНА ОДЕСА – ПРОСТІР ТОЛЕРАНТНОСТІ

Наприкінці 1960-х початку 1970-х років літературна Одеса поповнилася новими іменами – поети **В. Домрін, Ю. Михайлік, І. Гордон** і **В. Нечерда**, літературознавці **В. Фащенко** й **І. Дузь**. Кожний з цих представників різних народів зробив свій особливий внесок у розвиток полінаціональних традицій в літературному просторі Одеси та посів своє відповідне місце в її літературній історії. Літературне життя Одеси 1980-х рр. пов'язано з багатьма іменами видатних літераторів, у першу чергу з іменами **М. Жванецького** і **А. Львова**.

Михайло Михайлович Жванецький

Сьогодні до кола літературного життя Одеси входять представники різних національностей. Важливу роль у цьому відіграють літературні форуми, серед яких два проходять щорічно: *міжнародна книжкова виставка-ярмарок «Зелена хвиля» і фестиваль української книги*. Вже не один рік до Одеси приїздять видавці з різних країн, які привозять на ці літературні свята не тільки книги, але й організують зустрічі з відомими сучасними письменниками. Ми сподіваємось, що такі форуми продовжують славетні традиції полінаціональності в літературному просторі Одеси.

Валерій Левченко
Галина Левченко